

Aleksander Smoliński
(Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu)

Jazda i artyleria konna Dywizji Litewsko-Białoruskiej oraz Grupy Poleskiej, a następnie Frontu Litewsko-Białoruskiego (luty – początek lipca 1919 r.)¹

Ciesząca się niesłabnącym zainteresowaniem² nie tylko rodzimych historyków³ wojna polsko-bolszewicka, spośród wszystkich konfliktów zbrojnych w polskiej historiografii określanymi jako „wojny o niepodległość i granice”, była wydarzeniem dość szczególnym. Bowiem jej przegrana, niemal natychmiast po odzyska-

¹ W artykule tym nie zajęto się organizacją jazdy na tym obszarze operacyjnym podczas „wyprawy wileńskiej”, gdyż ten rozdział jej dziejów wraz z próbą formowania przez ppłk. Belinę-Prądmowskiego wielkiej jednostki tej broni (1Brygady Jazdy) wymaga oddzielnego i dokładnego omówienia – patrz choćby A. Smoliński, *Organizacja polskiej jazdy samodzielnej podczas „wyprawy wileńskiej” i działań Wojska Polskiego na Wileńszczyźnie (kwiecień – czerwiec 1919 r.)*, „Zeszyt Naukowy Muzeum Wojska”, Białystok 1998, Nr 11. Z tych samych powodów podobnie też został potraktowany problem tworzenia w połowie 1919 r. pięciu brygad jazdy, z których dwie powstawały na obszarze operacyjnym Frontu Litewsko-Białoruskiego – szerzej patrz A. Smoliński, *Jazda Rzeczypospolitej Polskiej w okresie od 12 X 1918 r. do 25 IV 1920 r.*, Toruń 1999.² Wśród bardzo dużej liczby wcześniejszych i współczesnych opracowań polskich historyków można wymienić choćby: J. Piłsudski, *Rok 1920*, Warszawa 1924; T. Kutrzeba, *Wyprowadzenie kijowska 1920 roku*, Warszawa 1937; Z. M. Musiałik, *Wojna polsko-bolszewicka 1919-1920*, Włocławek (bez roku wydania); B. Skaradziński, *Polskie lata 1919-1920*. Tom 1 i 2, Warszawa 1993; L. Wyszczelski, *Bitwa na przedpolach Warszawy*, Warszawa 2000; J. A. Goclon, *Wojna z bolszewicką Rosją o niepodległość Polski (1919-1920)*, Wrocław 2003. Pełniejszy wykaz literatury na ten temat patrz U. Olech, *Wojna polsko-sowiecka 1919-1921. Materiały do bibliografii*, Warszawa 1990 oraz *Militarne aspekty odrodzenia Rzeczypospolitej 1914-1921*. Bibliografia, t. 1 i 2, Warszawa 1998.

³ Wśród dawnych opracowań historyków sowieckich oraz współczesnych rosyjskich można by wymienić choćby M. Tuchaczewski, *Pochód za Wisłę. Wykłady wygłoszone na kursie uzupełniającym Akademii Wojskowej RKKA w Moskwie 7-10 lutego 1923 roku*, Łódź 1989 (pierwsze wydania rosyjskie i polskie miały miejsce już w latach 20-tych); J. N. Siegiejew, *Od Dźwiny ku Wiśle*, Warszawa 1925; Н. Какурин, В. Меликов, *Гражданская война в России. Война с белопольцами*, Москва 2002 (pozycja ta miała liczne wcześniejsze wydania w latach 20-tych i 30-tych); N. Davies, *Orzeł biały – czerwona gwiazda. Wojna polsko-bolszewicka 1919-1920*, Kraków 1997; М. И. Мельтюхов, *Советско-польские войны. Военно-политическое противостояние 1918-1939 гг.*, Москва 2001.

niu przez Polskę w listopadzie 1918 r. suwerenności politycznej, mogła doprowadzić do kolejnego etapu trwałej niewoli narodowej i do poddania społeczeństwa polskiego stosowanej przez bolszewików wyniszczającej demograficznie i ekonomicznie polityce klasowego terroru. W rzeczywistości nie był to, jak to miało miejsce w przypadku pozostałych ówczesnych przeciwników Rzeczypospolitej Polskiej, konflikt terytorialny, lecz starcie w obronie niezawisłości i integralności politycznej państwa polskiego.

Warto też pamiętać, iż w przebiegu tych działań zbrojnych sporą, a niekiedy nawet decydującą⁴, rolę odegrały formacje kawalerii i wspierającej ją artylerii konnej armii obydwu stron tego konfliktu, a mianowicie Wojska Polskiego i Robotniczo-Chłopskiej Armii Czerwonej. Próbowano wykorzystać je zarówno do zdynamizowania prowadzonych operacji wojennych oraz do wypełnienia luk w istniejącym wtenczas polsko-bolszewickim froncie. Te ostatnie wynikały z bardzo ograniczonych w stosunku do rzeczywistych potrzeb i przestrzeni, na których toczyła się wojna polsko-sowiecka realnych możliwości wojskowych obydwu walczących armii. Warto też zauważyć, iż we współczesnej literaturze historycznej, szczególnie tej dotyczącej poszczególnych kampanii 1919 r., rola jazdy polskiej nie zawsze jest zauważana i należycie obiektywnie oceniana. Jednocześnie wydaje się też, iż obecnie jest to najslabiej przebadany i poznany okres wojny polsko-bolszewickiej.

W pierwszych miesiącach 1919 r. w dalszym ciągu trwała, zapoczątkowana w końcu roku ubiegłego, żywiołowa i początkowo dość chaotyczna akcja formowania licznych oddziałów jazdy samodzielnej Wojska Polskiego⁵. Ponadto podjęto wtenczas również akcję tworzenia pierwszych oddziałów jazdy dywizyjnej, przeznaczonych do działania na korzyść wielkich formacji piechoty⁶. Ich organizację utrudniała jednak eskalacja konfliktów zbrojnych, jakie musiała toczyć ówczesna Rzeczypospolita, a także niedobór odpowiednich koni oraz ogromne braki materia-

⁴ Po stronie sowieckiej strategiczną rolę w kampanii 1920 r. odegrały dwie formacje kawalerii Armii Czerwonej, a mianowicie I Armii Konna Siemiona Budionnego oraz III Korpus Konny – szerzej patrz choćby G. D. Га́й, *На Варшаву. Действия 3 Конного Корпуса на Западном Фронте июль-август 1920 г. Военно-исторический очерк*, Москва-Ленинград 1928; K. Rudnicki, *Operacyjna użyteczność kawalerii w świetle historii*, Warszawa 1937; W. Kucharski, *Kawaleria i broń pancerna w doktrynach wojennych 1918-1939*, Warszawa-Kraków 1984; A. Smoliński, *Zarys dziejów I Armii Konnej (1919-1923)*, Grajewo 2003; *Kawaleria przeciwników i sojuszników Wojska Polskiego w latach 1918-1921*, red. A. Smoliński, Toruń 2003.

⁵ Szerzej patrz choćby A. Smoliński, *Jazda Rzeczypospolitej Polskiej w okresie od 12 X 1918 r. do 25 IV 1920 r. ...*; tenże, *Formowanie jazdy polskiej przez Komendę Wojsk Polskich w Krakowie w końcu 1918 i na początku 1919 roku*, „Studia Historyczne”, Kraków 2000, R. XLIII, zeszyt 3 (170); tenże, *Odtwarzanie pułków byłej Dywizji Ułanów I Korpusu Polskiego oraz formowanie 4 Pułku Ułanów w końcu 1918 r. i na początku 1919 r.*, „Piotrkowskie Zeszyty Historyczne”, Piotrków Trybunalski 2000, tom 2; tenże, *Formowanie oddziałów jazdy przez Komendę Wojsk Polskich w Krakowie oraz przez Naczelną Komendę Obrony Lwowa w końcu 1918 i na początku 1919 roku*, „Studia Historyczne”, 2003, R. XLVI, zeszyt 1 (180).

⁶ Szerzej na ten temat patrz choćby J. Grobicki, *Zarys historyczny organizacji kawalerii dywizyjnej w latach 1918-1921*, „Przegląd Kawalerski”, 1926, R. III, Nr 6 (16); J. Wielhorski, *Genealogia pułków strzelców konnych 1918-1924... Część I*, „Przegląd Kawalerii i Broni Pancernej”, Londyn 1970, tom VIII, Nr 57; A. Smoliński, *Formowanie pierwszych oddziałów jazdy dywizyjnej Wojska Polskiego pomiędzy lutym a czerwcem 1919 r.*, „Rocznik Grudziądzki”, Grudziądz 2001, tom XIV.

łowe, jak choćby broni strzeleckiej⁷ i białej⁸, umundurowania⁹, obuwia¹⁰ i wyposażenia. Brakowało bowiem dosłownie wszystkiego, a to czym dysponowano najczęściej było już mocno zużyte i zniszczone. W wyniku tego widok bosego i ubranego w stroj na poły cywilny żołnierza wcale nie należał wtenczas do rzadkości.

Mimo to ze względu na stale wzrastające potrzeby licznych frontów wszystkie jako tako uformowane szwadrony niemal natychmiast odchodziły na front, gdzie wobec szczupłości sił własnych odczuwano potrzebę posiadania licznej jazdy mogącej pełnić funkcję jazdy dywizyjnej oddziałów i grup piechoty. Pomimo to niemal od początku konfliktu z Ukraińcami, a następnie z sowiecką Rosją zaczęły tworzyć się tam jednak pierwsze zgrupowania szwadronów, niekoniecznie pochodzących z tych samych pułków, które dążyły do skupiania się pod jednym dowództwem. Podjęto też wtenczas próby organizowania pierwszych rzeczywiście istniejących wielkich jednostek tej broni¹¹.

Jednym z frontów, na którym w pierwszej połowie 1919 r. powstało takie duże skupisko formacji jazdy samodzielnej był leżący na północ od Polesia obszar operacyjny późniejszego Frontu Litewsko-Białoruskiego, którym dowodził gen. por. Stanisław Szeptycki¹². Wzrost zagrożenia sowieckiego jaki miał miejsce od

⁷ Szerzej patrz choćby: M. Maciejewski, *Broń strzelecka wojsk polskich w latach 1717-1945*, Szczecin 1991; A. Konstankiewicz, *Broń strzelecka i sprzęt artyleryjski formacji polskich i Wojska Polskiego w latach 1914-1939*, Lublin 2003. Tam też wykaz obszerniejszej literatury przedmiotu.

⁸ Patrz choćby: A. Czerwiński, L. Dudek, *Szabla żołnierza polskiego XIX i XX wieku w zbiorach Muzeum Wojska Polskiego w Warszawie*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1988; M. Jeske, *Materiały do dziejów szabli i ich wytwórni w II Rzeczypospolitej*, „Arsenał Poznański”, Poznań 1993, R.II, Nr 3; A. Smoliński, *Przyczynki do dziejów szabli polskiej i jej wytwórni oraz historii szabel używanych w Wojsku Polskim w latach 1918-1939*, „Arsenał Poznański”, 1994, R.III, Nr 1 (7).

⁹ Szerzej patrz choćby A. Smoliński, *Umundurowanie formacji dragońskich w roku 1919 na tle munduru kawalerskiego Wojska Polskiego*, „Arsenał Poznański”, 1997, R.VI, Nr 2 (20); tenże, *Umundurowanie wz. 1917 i barwy artylerii konnej*, „Artyleria w Operacji i Walce”. Studia i Materiały, Toruń 1998, R.V, Nr 5; tenże, *Umundurowanie dragonów Wojska Polskiego w 1919 r. Część 1*, „Grajewskie Zeszyty Historyczne Zapis”. Materiały i Studia do Dziejów 9 Pułku Strzelców Konnych, Grajewo, kwiecień – czerwiec 2003, Nr 2 (10). Tam też obszerna bibliografia przedmiotu.

¹⁰ Szerzej patrz choćby A. Smoliński, *Zaopatrzenie Wojska Polskiego w obuwiu w latach 1918-1921*, [w] *W kraju i na wychodźstwie. Księga pamiątkowa ofiarowana Profesorowi Skawomirovi Kalembce w sześćdziesiątą rocznicę urodzin*, red. Z. Karpus, N. Kasperek, L. Kuk, Toruń-Olsztyn 2001; tenże, *Przyczynki do dziejów polskiego obuwnictwa wojskowego w latach 1918-1939*, „Mars”. Problematyka i Historii Wojskowości. Studia i Materiały, Warszawa-Londyn 2001, t. 10.

¹¹ Przykładem może tutaj być choćby jazda walcząca w składzie Grupy Bug, gdzie podjęto nawet kolejną próbę sformowania późniejszej 1 Brygady Jazdy – patrz choćby A. Smoliński, *Jazda Rzeczypospolitej Polskiej w okresie od 12 X 1918 r. do 25 IV 1920 r...*; tenże, *Odtwarzanie formacji jazdy i artylerii konnej pochodzenia legionowego przez Dowództwo Wojsk Polskich w Lublinie. Październik 1918 r. – początek 1919 r.*, „Studia i Materiały do Historii Wojskowości”, Białystok 2003, t. XL.

¹² W sposób formalny Front Litewsko-Białoruski został utworzony 28 kwietnia 1919 r. – patrz S. Szeptycki, *Front Litewsko-Białoruski. 10 marca 1919 – 30 lipca 1920*, Kraków 1925, s. 10; S. Rostworowski, *Listy z wojny polsko-bolszewickiej 1918-1920*, Warszawa 1995, s. 22-24; A. Wojtaszak, *General broni Stanisław Szeptycki (1867-1950)*, Szczecin 2000, s. 104. Jego podstawą stała się dotychczasowa Grupa (Operacyjna) gen. Szeptyckiego, której trzonem była Dywizja Litewsko-Białoruska. Natomiast M. Wrzosek (*Wojny o granice Polski Odrodzonej 1918-1921*, Warszawa 1992, s. 151) podaje, iż front ten powstał dopiero rozkazem z 15 maja 1919 r. Jeszcze inaczej problem ten przedstawiają: G. Łukomski, B. Polak (*W obronie Wilna, Grodna i Mińska. Front Litewsko-Białoruski wojny polsko-bolszewickiej 1918-1920*, Koszalin-Warszawa 1994, s. 38, 134), którzy moment jego powstania przenoszą już na dzień 10 marca 1919 r. Autorzy ci sugerują

końca 1918 r. doprowadził w lutym następnego roku do powstania na terenach leżących na północ od Polesia regularnego frontu polsko-bolszewickiego. Oddziały Robotniczo-Chłopskiej Armii Czerwonej pojawiły się też przed siłami walczącymi w ramach Grupy Podlaskiej przemianowanej potem na Grupę Poleską. Grupa ta wraz z oddziałami skupionymi pod rozkazami gen. Szeptyckiego utworzyła następnie Front Litewsko-Białoruski.

Od samego początku swego istnienia konflikt polsko-sowiecki na kierunku litewsko-białoruskim począł angażować stale rosnącą liczbę szwadronów jazdy. Potrzeby taktyczne i operacyjne spowodowały, że zaczęły tworzyć się z nich zgrupowania, które oprócz zadań przewidzianych dla jazdy dywizyjnej podjęły także działania charakterystyczne dla jazdy samodzielnej.

15 lutego 1919 r. do walczącej z bolszewikami Dywizji Litewsko-Białoruskiej odszedł z Warszawy 1 Szwadron liniowy 5 Pułku Ułanów. W końcu tego miesiąca wskutek żądań NDWP (Naczelnego Dowództwa Wojska Polskiego) funkcję jazdy dywizyjnej przy tej dywizji począł pełnić zbiorczy Szwadron Bojowy 10 Pułku Ułanów dowodzony przez rtm. Władysława Tomaszewicza. Działał on poszczególnymi plutonami, które przydzielano do oddziałów piechoty lub też w całości, wykazując się dużą aktywnością oraz sporymi sukcesami bojowymi. W tym samym czasie służbę w charakterze jazdy dywizyjnej przy Grodzieńskim Pułku Strzelców z tej dywizji rozpoczął Półszwadron Ułanów Grodzieńskich. Nie były to jedyne oddziały jazdy podległe Dywizji Litewsko-Białoruskiej, gdyż wkrótce dołączyły do nich kolejne szwadrony.

14 lutego 1919 r.¹³, gdy rozpoczynały się regularne polsko-sowieckie działania wojenne, w Warszawie skoncentrowano 3 i 4 Szwadrony liniowe 4 Pułku Ułanów, Szwadron Ułanów Województwa Warszawskiego rtm. Tadeusza Kossaka¹⁴ oraz wspomniany już powyżej 1 Szwadron 5 Pułku Ułanów. Jednocześnie Sztab Generalny Wojska Polskiego wyznaczył im dzień 16 lutego jako termin osiągnięcia przez nie gotowości marszowej. Następnego dnia 3 i 4 Szwadrony liniowe 4 Pułku Ułanów oraz oddział rtm. Tadeusza Kossaka odjechały koleją do Białegostoku, gdzie koncentrowała się, podległa dowództwu Dywizji Litewsko-Białoruskiej, Grupa Zaniemeńska. Jej dowódcą 20 lutego został wyznaczony płk Stanisław Rawicz-Dziewulski organizator 4 Pułku Ułanów. Jego dowództwo oraz 1 Szwadron wyruszyły do Białegostoku 18 lutego 1919 r.

---

jednocześnie (patrz s. 135 i n.), iż od początków jego istnienia gen. Szeptyckiemu podlegała też Grupa gen. Listowskiego.

¹³ Według ustaleń polskich historyków dzień ten uznaje się za początek wojny polsko-sowieckiej. Nie wdając się tutaj w polemikę z takim poglądem należy pamiętać, iż w rzeczywistości pierwsze starcia z Armią Czerwoną, choćby pod Wilnem, miały miejsce już w końcu 1918 r.

¹⁴ Był to jeden z wielu formowanych wtenczas na ziemiach polskich szwadronów wojewódzkich – szerzej patrz A. Smoliński, *Formowanie szwadronów wojewódzkich na ziemiach polskich (koniec 1918 – marzec 1919 r.)*, [w] *Księga Jubileuszowa Muzeum Wojska 1968-199*, Białystok 1999; tenże, *Dzieje szwadronów wojewódzkich formowanych w końcu 1918 r. przez braci Wojciecha i Tadeusza Kossaków (listopad 1918 – czerwiec 1919 r.)*, [w] *Drogi do niepodległości. Ziemie polskie w dobie odbudowy Państwa Polskiego*, red. Z. Karpus i M. Wojciechowski, Toruń 2003.

Grupa Zaniemeńska stała się z biegiem czasu dużym zgrupowaniem jazdy działającej pod jednym dowództwem. Już pod koniec lutego tego roku Inspektorat Jazdy zauważył bowiem potrzebę posiadania przez Wojsko Polskie brygady jazdy na kierunku brzesko-litewskim, który pokrywał się z jej obszarem działania. Miała ona bronić linii Niemna oraz bardzo ważnych szlaków komunikacyjnych biegnących poprzez węzłową stację w Mostach do Wilna i Grodna.

Pomimo tak ważnych zadań ani skład Grupy Zaniemeńskiej, ani jej stan liczebny początkowo nie były jednak zbyt imponujące. Pierwotne jej O. de B. tworzyły dywizjon rtm. Ortweina złożony z 3 i 4 Szwadronów liniowych 4 Pułku Ułanów, który liczył siedmiu oficerów, 291 podoficerów i ułanów oraz 300 koni, a także Szwadron Ułanów Województwa Warszawskiego w sile 110 oficerów, podoficerów i ułanów z dwoma km-ami. Oddział ten od 4 marca 1919 r., kiedy to przestał być szwadronem jazdy wojewódzkiej, występował na froncie jako 4 Szwadron 3 Pułku Ułanów. Ostatnią formacją broni jezdnych Grupy Zaniemeńskiej był 1 Pluton 1 Konnej Baterii¹⁵, który 26 lutego wyruszył koleją z Warszawy i wylądował się na stacji Mosty. Tak więc znalazło się w niej około 410 kawalerzystów i dwa działa artylerii konnej. Ponadto w skład Grupy Zaniemeńskiej wchodziły także cztery kompanie piechoty z Suwalskiego Pułku Strzelców. W sumie liczyła ona zaledwie około 1000 żołnierzy stanu bojowego, a musiała objąć rozległy odcinek frontu sięgający z jednej strony Grodna a z drugiej Wołkowyska. Jazdą jaka wchodziła w jej skład dowodził rtm. Tadeusz Kossak.

Swoje działania bojowe Grupa Zaniemeńska rozpoczęła 26 lutego 1919 r. 8 marca dokonała ona uprzedzającej akcji pod Możejkowem, której celem było wyprzedzenie ataku przeciwnika na stację kolejową Mosty.

Aby zwiększyć jej ofensywne możliwości, w połowie marca została ona wzmocniona przez 2 Szwadron 4 Pułku Ułanów, który przybył wtenczas na front wraz z plutonem km. Dokonująca się koncentracja oraz wzrost wartości bojowej wojsk sowieckich¹⁶ w obszarze Lidy spowodowała konieczność dalszego wzmoc-

¹⁵ Wydaje się, iż pluton ten był najstarszą formacją artylerii konnej odrodzonego Wojska Polskiego – szerzej patrz choćby CAW, Relacje. 400.263, S. Laudański, *Dzieje Pułku 3-go Ułanów (1917-1921)*, Tarnowskie Góry 1926; CAW, Akta Personalne 1769/89/2430. Kopański Stanisław. Poświadczenie Komendy Wojsk Polskich Powiatu Radomskiego z 5 grudnia 1918 r.; S. Kopański, *Moja służba w Wojsku Polskim 1917-1939*, Londyn 1965; K. Florjanowicz, *Zarys historii wojennej 1-go Dywizjonu Artylerii Konnej imienia Gen. Józefa Bema*, Warszawa 1929; L. Dunin-Wolski, *Zarys historii polskiej artylerii konnej*, Londyn 1948; A. Smoliński, *Organizacja pierwszych baterii i dywizjonów artylerii konnej odrodzonego Wojska Polskiego w okresie od listopada 1918 roku do czerwca roku 1919*, „Zeszyt Naukowy Wyższej Szkoły Oficerskiej im. Gen. Józefa Bema”, Toruń 1997, R.XXX, Nr 11; tenże, *Odtwarzanie pułków byłej Dywizji Ułanów I Korpusu Polskiego oraz formowanie 4 Pułku Ułanów w końcu 1918 r. i na początku 1919 r...* Plutonem tym dowodził natomiast ówczesny porucznik, a późniejszy generał Stanisław Kopański – szerzej patrz choćby: CAW, Akta Personalne 1769/89/2430, Karta ewidencyjna por. Stanisława Kopańskiego – koniec 1919 r.; tamże, Zeszyt ewidencyjny płk. inż. Stanisława Kopańskiego; tamże, Kwestionariusz personalny. Szerzej patrz także T. Kryśka-Karski, S. Żurkowski, *Generałowie Polski Niepodległej*, Warszawa 1991, s. 43; W. Rezmer, *Kariera generała Stanisława Kopańskiego w siłach zbrojnych II Rzeczypospolitej*, [w] *Pomorze-Polska-Europa. Studia i materiały z dziejów XIX i XX wieku*, red. Z. Karpus, J. Sziling, Z. Waszkiewicz, Toruń 1995, s. 249.

¹⁶ Początkowo bowiem wiele oddziałów Robotniczo-Chłopskiej Armii Czerwonej, w tym również te jakie maszerowały w kierunku Polski za wycofującymi się oddziałami niemieckimi byłego Ober-Ostu bardziej

nienia sił Grupy Zaniemeńskiej w celu jej przygotowania do podjęcia aktywnych działań wobec tego nowego przeciwnika. Realizacja tego zadania wymagała udziału nowych oddziałów jazdy.

Już 26 lutego do dyspozycji dowództwa Dywizji Litewsko-Białoruskiej odeszły z Warszawy dowództwo, Pluton Łączności, 2 Szwadron (dwa plutony), 3 Szwadron (cztery plutony) oraz dwuplutonowy Szwadron Km 7 Pułku Ułanów. Następnego dnia oddział ten wyładował się w Zelwie i rozpoczął działania bojowe. W połowie marca w Mostach został on uzupełniony poprzez przybycie 3 Plutonu 2 Szwadronu oraz dwóch plutonów 1 Szwadronu i plutonu minerskiego ze Szwadronu Technicznego.

Po początkowym okresie służby w charakterze jazdy dywizyjnej w Grupie płk. Bolesława Freja 12 marca pułk został wyłączony z jej składu i odszedł koleją do stacji Mosty, gdzie 15 marca wszedł w skład Grupy Zaniemeńskiej. Jego stan faktyczny wynosił wtedy równowartość dziewięciu plutonów liniowych, dwóch plutonów km oraz dwóch plutonów technicznych.

Tak więc około połowy marca 1919 r. w szeregach Grupy Zaniemeńskiej znajdowało się w sumie sześć szwadronów liniowych, półszwadron km oraz dwa plutony techniczne, a także pluton km i pluton artylerii konnej¹⁷. Wchodzący w jej skład 4 Szwadron 4 Pułku Ułanów w dniu 14 marca liczył 108 podoficerów i ułanów zdolnych do walki, dziewięciu chorych i 12 oddelegowanych służbowo. W trzy dni później w jego szeregach znajdowało się trzech oficerów, 109 podoficerów i ułanów oraz 99 koni.

W dniach od 22 do 24 marca grupa ta pod dowództwem płk. Rawicz-Dziewulskiego dokonała rajdu na Lidę. Wzięły w niej udział jedynie oddziały jazdy, a mianowicie 2 i 3 Szwadrony liniowe oraz Szwadron Km 7 Pułku Ułanów, 3 i 4 Szwadrony liniowe 4 Pułku Ułanów, 4 Szwadron 3 Pułku Ułanów (dawny Szwadron Ułanów Województwa Warszawskiego) oraz 1 Pluton 1 Konnej Baterii¹⁸.

przypominało zwykłe bandy rabusiów lub też mało zdyscyplinowanych partyzantów, niż formacje armii regularnej. Szybko jednak postępował proces ich konsolidacji i co za tym szło wzrost jej wartości bojowej. W miesiącach wiosennych 1919 r. jej formacje stojące przed ówczesnym Frontem Litewsko-Białoruskim były już groźnym i w wielu przypadkach dobrze dowodzonym przeciwnikiem. Ponadto bolszewicy posiadali tam wtenczas stale wzmacniane i uzupełniane dywizje strzeleckie – patrz choćby L. Trocki, *Moje życie. Próba autobiografii*, Warszawa 1930; I. Bunin, *Przekłete dni*, Warszawa 2000; H. E. Какурин, И. И. Вацетас, *Гражданская война 1918-1921*, Санкт-Петербург 2002 (pierwsze wydania miały miejsce w latach 20-tych); *Советские вооруженные силы. Вопросы и ответы. Страницы истории*, Москва 1987; Л. Млечян, *Русская армия между Троцким и Сталиным*, Москва 2002.

¹⁷ Wśród formacji Grupy Zaniemeńskiej wymieniany jest także pluton 5 Pułku Ułanów. Ponadto w jej skład wchodziły także 2 bataliony Suwalskiego Pułku Strzelców oraz bateria 9 Pułku Artylerii Polowej.

¹⁸ CAW, MSWojsk., Gen. Insp. Jazdy, 300.25.6. Pismo NDWP Oddz. I Sztab Gen. l. 5849/I z 14 lutego 1919 r.; tamże, 300.25.7. Pismo Inspektoratu Jazdy No 01197/I z 21 lutego 1919 r.; T. Kossak, *Wspomnienia wojenne 1918-1920*, Kraków 1925, s. 33, 37, 39-51; A. Starnawski, *Wspomnienia ułańskie z 7 Pułku Ułanów*, „Przegląd Kawalerii i Broni Pancерnej”, Londyn 1976, tom XI, Nr 82, s. 142; R. Rogowski, *Do widzenia stary domu. Z Dzikich Pól na Mazowsze*, Warszawa 1980, s. 100; S. Bayer, *Zarys historii wojennej 4-go Pułku Ułanów Zaniemeńskich*, Warszawa 1929, s. 7-8; M. Nowicki, *Krótki zarys historii szwadronu „Dzieci Kujawskich”*, [w] *Księga pamiątkowa 4 Szw. 4 Pułku Ułanów Zaniemeńskich „Dzieci Kujawskich”*, red. M. Nowicki, Włocławek 1929, s. 65-78. Autor podaje, iż w rajdzie na Lidę w grupie dowodzonej bezpośrednio przez płk. Rawicz-Dziewulskiego brały udział: półszwadron 4 Szwadronu 4 Pułku Ułanów, 4 Szwadron 3

W kwietniu 1919 r. w związku z przygotowaniami do „wyprawy wileńskiej” nastąpiły zmiany w składzie Grupy Zaniemeńskiej. 10 kwietnia ukazał się rozkaz NDWP, którym powoływano do życia „grupę kawaleryjską ppłk. Władysława Beliny-Prażmowskiego”. W jej skład, obok innych oddziałów, miały wejść także dwa szwadrony 4 Pułku Ułanów, które miały dołączyć do niej w momencie rozpoczęcia przez nią marszu na Wilno.

Ponadto rozkazem dowódcy Dywizji Litewsko-Białoruskiej z 11 kwietnia nowym dowódcą Grupy Zaniemeńskiej został wyznaczony gen. ppor. Józef Lasocki. Jednocześnie ustalono wtenczas nowy, powiększony jej skład. Weszły do niej wtedy następujące oddziały jazdy: 2 i 3 Szwadrony liniowe oraz dwuplutonowy Szwadron Km 7 Pułku Ułanów, pieszy 1 Szwadron oraz konne 2, 3 i 4 Szwadrony liniowe 4 Pułku Ułanów, któremu podporządkowano jednocześnie 4 Szwadron 3 Pułku Ułanów rtm. Stanisława Radziwiłła (były Szwadron Ułanów Województwa Warszawskiego). Tak więc jazda grupy liczyła siedem szwadronów liniowych, trzy plutony km oraz pluton artylerii konnej z 1 Konnej Baterii. Ponadto jej O. de B. tworzył Suwalski Pułk Strzelców, trzy bataliony 1 Dywizji Piechoty Legionów oraz cztery baterie i pluton artylerii.

W dniu 14 kwietnia 1919 r. szwadrony 4 Pułku Ułanów walczące w ramach Grupy Zaniemeńskiej liczyły w sumie 14 oficerów, 37 podoficerów, 343 ułanów oraz 304 konie wierzchowe i trzy km-y. Natomiast szwadrony 7 Pułku Ułanów posiadały w swym składzie 18 oficerów, 34 podoficerów, 292 ułanów, 355 koni wierzchowych i cztery km-y. Do liczb tych należałoby dodać jeszcze około 100 oficerów, podoficerów i ułanów z 4 Szwadronu 3 Pułku Ułanów oraz kilkunastu kanonierów z plutonu artylerii konnej. W sumie więc w Grupie Zaniemeńskiej znajdowało się około 850 żołnierzy broni jezdnych z około 700 końmi¹⁹.

Zgodnie z wcześniejszym rozkazem NDWP 16 kwietnia z jej składu ubyły 2 i 4 Szwadrony liniowe 4 Pułku Ułanów, które weszły pod rozkazy ppłk. Beliny-Prażmowskiego. Z Wilna do swego macierzystego pułku odeszły one natomiast 12 maja i następnego dnia znalazły się w jego składzie, po czym zostały skierowane na odpoczynek, który trwał do końca maja tego roku. W tym czasie pułk, który od dłuższego już czasu przebywał na froncie, wymagał uzupełnień. W związku z tym przygotowywano dla niego szwadron marszowy. 7 czerwca 1919 r. 4 Szwadron 4 Pułku Ułanów liczył trzech oficerów, 145 podoficerów i ułanów oraz 121 koni.

W maju tego roku do pułku stojącego w obszarze Olkiennik przybył świeżo sformowany Szwadron Km, który posiadał 10 km oraz zreorganizowany po wal-

---

Pułku Ułanów rtm. Kossaka, trzy szwadrony liniowe i Szwadron Km 7 Pułku Ułanów oraz 1 Pluton 1 Konnej Baterii. W tym czasie reszta 4 Szwadronu oraz 3 Szwadron 4 Pułku Ułanów działały na most na Dzitwie w Mosiewiczach; W. Laudyn, *Zarys historii wojennej 7-go Pułku Ułanów Lubelskich*, Warszawa 1931, s. 9-10; red. J. Smoleńskiego i M. W. Żebrowskiego, Londyn 1969, s. 76-77. Sprawa udziału w marcowym rajdzie na Lidę Szwadronu Km 7 Pułku Ułanów nie jest dostatecznie jasna.

¹⁹ Liczby te obrazują tak zwany „stan na froncie”. W przypadku 4 Pułku Ułanów nie obejmują one zapewne jego 1 Szwadronu, który nie posiadał koni. Autorowi nie udało się odnaleźć żadnych danych odnośnie 4 Szwadronu 3 Pułku Ułanów oraz 1 Plutonu 1 Konnej Baterii. Zauważyć tutaj należy, że meldunek d-twa Grupy Zaniemeńskiej z 14 kwietnia 1919 r. nie wymienia żadnego z nich.

kach w Grupie Bug 1 Szwadron liniowy „Orląt Lwowskich”. Istniejący wtenczas w 4 Pułku Ułanów szwadron pieszy 11 maja liczył dwóch oficerów oraz 80 podoficerów i ułanów. Najprawdopodobniej po dołączeniu do pułku 1 Szwadronu „Orląt Lwowskich” został on rozwiązany, a ułani w nim służący rozdzieleni pomiędzy pozostałe jego szwadrony.

W końcu kwietnia szwadrony 7 Pułku Ułanów przeszły do odwodu Grupy Zaniemeńskiej, stojąc początkowo w Wiśniewie, a następnie w Olszance. Uzupełniono też wtenczas jego stan liczebny i organizacyjny. 20 kwietnia przybył bowiem do pułku trzeci pluton km, a następnie uzupełnienia dla 1 Szwadronu. Wskutek interwencji NDWP dnia 6 czerwca tego roku z Ostrołęki na front skierowano 4 Szwadron oraz czwarty pluton km. Tak więc pułk ten występował niemal w pełnym składzie organizacyjnym. Brakowało mu wtedy jedynie czwartego plutonu w 2 Szwadronie oraz całego Szwadronu Technicznego, choć posiadał on plutony łączności i minerski. Nie tworzyły one jednak oddzielnego szwadronu.

W maju 1919 r. rozpoczął się proces wycofywania z Grupy Zaniemeńskiej oddziałów jazdy i artylerii konnej. Wtedy to odszedł z jej O. de B. 4 Szwadron 3 Pułku Ułanów rtm. Radziwiłła. Już w marcu i kwietniu NDWP oraz Inspektorat Jazdy planowały jego przesunięcie do Grupy gen. ppor. Antoniego Listowskiego, przy czym w maju tego roku zauważono, że wymagał on uzupełnień stanów osobowych oraz odpoczynku. Na początku czerwca w ówczesnym Generalnym Inspektoracie Jazdy MSWojsk. (Ministerstwa Spraw Wojskowych) zapadła decyzja o jego przemianowaniu na szwadron jazdy dywizyjnej. W związku z tym zgodnie z rozkazem MSWojsk., jaki został wydany 4 czerwca, dnia 10 czerwca ten był szwadron wojewódzki stanął w Lidzie do ostatniej, pożegnalnej parady przed gen. Szeptyckim. Następnie odjechał do Warszawy na odpoczynek kończąc tym samym okres swojej bardzo długiej i owocnej służby w składzie Grupy Zaniemeńskiej i Dywizji Litewsko-Białoruskiej działających w ramach Frontu Litewsko-Białoruskiego.

Dnia 26 maja 1919 r. z Grupy Zaniemeńskiej odszedł również 1 Pluton 1 Konnej Baterii, który we wsi Dziertniki połączył się z 2 Plutonem tej baterii. Połączona w ten sposób 1 Konna Bateria 1 Dywizjonu Artylerii Konnej pozostała na Froncie Litewsko-Białoruskim i została podporządkowana 2 Dywizji Piechoty Legionów, do której wkrótce wszedł także 7 Pułk Ułanów.

W czerwcu ten liczący pięć szwadronów pułk wyłączono ze składu Grupy Zaniemeńskiej i stał się on jazdą dywizyjną 2 Dywizji Piechoty Legionów. Wykorzystując chwilowy okres zastoju w działaniach wojennych kończył on swoją organizację i podnosił poziom wyszkolenia ułanów²⁰.

²⁰ CAW, NDWP Oddz. I, 301.7.1. Pismo Inspektora Jazdy No 011636 z 10 maja 1919 r.; tamże, 301.7.2. Sytuacja jazdy z dnia 15 maja 1919 r.; tamże, Pismo NDWP Oddz. I. Nr 290/I z 26 maja 1919 r.; tamże, 301.7.3. Rozkaz NDWP Oddz. I. l. dz. 529/I z 6 czerwca 1919 r.; tamże, Pismo Dep. I. MSWojsk. No 60120 z 4 czerwca 1919 r.; tamże, 301.7.4. Pismo Dep. I. MSWojsk. l. dz. 608/2 z 8 czerwca 1919 r.; CAW, MSWojsk., Gen. Insp. Jazdy, 300.25.6. Pismo Inspektora Jazdy No 01589 z 17 marca 1919 r.; tamże, Meldunek dtwa Grupy Zaniemeńskiej z 14 kwietnia 1919 r.; tamże, Zarządzenie NDWP Oddz. I. Nr 7754/I z 29 kwietnia 1919 r.; tamże, pismo MSWojsk. Nr 012101 z 4 czerwca 1919 r.; tamże, Pismo Insp. Jazdy Nr 01965 z 7 kwietnia 1919 r.; tamże, 300.25.7. Wykaz pułków kawalerii na dzień 14 maja 1919 r.; tamże, 300.25.18.

Ostatni oddział jazdy Grupy Zaniemeńskiej odszedł z niej 10 lipca. Tego dnia 4 Pułk Ułanów został podporządkowany bowiem Grupie płk. Freja, który dowodził Suwalskim Pułkiem Strzelców ze składu Dywizji Litewsko-Białoruskiej. W dniach pomiędzy 14 a 16 lipca 1919 r. pułk został przerzucony do stacji Bohdanów, aby wziąć udział w operacji zajmowania Mińszczyzny.

Tak więc pomimo, iż Grupa Zaniemeńska formalnie istniała do 10 sierpnia tego roku, kiedy to została rozwiązana rozkazem dowództwa Frontu Litewsko-Białoruskiego, to od początków drugiej dekady lipca nie posiadała już w swoim składzie żadnego oddziału jazdy²¹.

Pułki i szwadrony, które na początku 1919 r. zostały skupione w Grupie Zaniemeńskiej nie były jedynymi oddziałami jazdy, jakimi dysponowała w tym czasie Dywizja Litewsko-Białoruska²². Od końca lutego posiadała ona bowiem ponadto wspomniane już powyżej 1 Szwadron 5 Pułku Ułanów, Szwadron Bojowy 10 Pułku Ułanów oraz Półszwadron Ułanów Grodzieńskich, który 26 lutego liczył trzech oficerów oraz 52 podoficerów i ułanów oraz 48 koni. Nie było już natomiast w jej składzie 1 Szwadronu 2 Pułku Ułanów, który podporządkowano tej dywizji w połowie stycznia 1919 r.

Kolejne formacje jazdy weszły do jej O. de B. w marcu i kwietniu. W marcu do Dywizji Litewsko-Białoruskiej dołączyły kolejne szwadrony 10 Pułku Ułanów, gdyż oddział ten od początków swego istnienia traktowany był jako swoista, integralna część tej wielkiej jednostki piechoty. W pierwszych dniach marca do Bielska Podlaskiego wyruszył czteropłutonowy 1 Szwadron dowodzony przez por. Ludwika Wielowiejskiego, który po okresie służby na terenach opuszczanych przez niemieckie wojska Ober-Ostu 25 marca wraz z 1 Plutonem Km wszedł do Grupy mjr. Leona Zawistowskiego, stając się jazdą dywizyjną Kowieńskiego Pułku Strzelców²³. Na froncie w składzie tej grupy pozostał on do połowy kwietnia 1919 r. Wkrótce po 1 Szwadronie do Wołkowyska w celu pełnienia służby etapowej wraz z 2 Plutonem Km odszedł 2 Szwadron pod dowództwem rtm. Hieronima Lisowskie-

---

Meldunek d-cy 3 Pułku Ułanów z 28 kwietnia 1919 r.; T. Kossak, dz. cyt., s. 58-63; T. Piskor, *Wyprawa wileńska*, Warszawa 1919, s. 8-9; M. Nowicki (dz. cyt., s. 70-111) podaje, że gen. Lasocki został dowódcą Grupy Zaniemeńskiej dopiero 12 kwietnia 1919 r. Dalej też pisze (s. 118), że koncentracja całego 4 Pułku Ułanów nastąpiła dopiero 20 lipca 1919 r. w Sacharowie; A. Przybylski, *Ofensywa na Wilno w kwietniu 1919 roku*, Warszawa 1929, s. 24; S. Bayer, dz. cyt., s. 8-12; W. Laudyn, dz. cyt., s. 9-11. Według tego autora Szwadron Techniczny przybył do 7 Pułku Ułanów już 13 kwietnia, a 31 kwietnia 4 Szwadron; K. Florjanowicz, *Zarys historii wojennej 1-go Dywizjonu Artylerii Konnej imienia gen. Józefa Bema*, Warszawa 1929, s. 9, 11; *Księga dziejów 7 Pułku Ułanów Lubelskich ...*, s. 76-92.

²¹ M. Nowicki, dz. cyt., s. 117-118; S. Bayer, dz. cyt., s. 12-13; L. Gniewoszowski, *Wypad na Kalenkiwce*, „Przegląd Kawalerii i Broni Pancerniej”, Londyn 1971, t. VIII, Nr 62, s. 455.

²² Od początku kwietnia 1919 r. oddziały skupione pod dowództwem gen. Szeptyckiego nazywane były w dokumentach archiwalnych wytworzonych przez NDWP oraz MSWojsk. Grupą Operacyjną gen. Szeptyckiego bądź też po prostu jako grupa tego imienia. Jej trzon stanowiła jednak Dywizja Litewsko-Białoruska, której oficer ten był dowódcą do czasu utworzenia Frontu Litewsko-Białoruskiego, na czele którego stanął. Patrz szerzej: S. Szeptycki, dz. cyt., s. 9-10 oraz P. Stawecki, *Słownik biograficzny generałów Wojska Polskiego 1918-1939*, Warszawa 1994, s. 324.

²³ Szerzej patrz choćby: Sz. Baron, *Zarys historii wojennej 77-go Pułku Piechoty*, Warszawa 1929, s. 9; W. Markert, *77 Pułk Strzelców Kowieńskich w latach 1918-1939*, Pruszków 2003, s. 22 i n.

go, który w połowie kwietnia wydzielił z jego składu półszwadron wzmocniony plutonem km. Został on włączony do Szwadronu Bojowego rtm. Tomaszewicza.

W wyniku tych przesunięć w końcu marca w tej wielkiej jednostce piechoty znajdowały się trzy²⁴ niepełne szwadrony 10 Pułku Ułanów, gdyż 2 Pluton Szwadronu Bojowego powrócił już wtedy do swego macierzystego szwadronu do Wołkowyska. W walkach, jakie toczyła w tym czasie ta dywizja, obok Szwadronu Bojowego brał także udział 1 Szwadron tego pułku.

Ponadto pod koniec kwietnia²⁵ do Dywizji Litewsko-Białoruskiej przybył 3 Szwadron 10 Pułku Ułanów, który od marca kończył swą organizację w Nowym Dworze koło Ciechanowca, a następnie pełnił służbę w Bielsku Podlaskim. Wraz z jego 2 Szwadronem utworzył on dywizjon dowodzony przez rtm. Lisowskiego. W tym samym natomiast czasie z frontu odszedł Szwadron Bojowy. W miejscowości Nowa Mysz został on rozwiązany, a jego plutony powróciły do swych macierzystych szwadronów. Także w kwietniu w opuszczonym przez 3 Szwadron Bielsku Podlaskim rozpoczął służbę 4 Szwadron 10 Pułku Ułanów. Pod koniec tego miesiąca wycofany ze składu Grupy mjr. Zawistowskiego jego 1 Szwadron przeszedł nad Niemen, gdzie wypełniał zadania sztafet rozstawnych do Nowogródka, rozpoznając jednocześnie północny brzeg tej rzeki, nad którą pozostał do 8 maja 1919 r., po czym znowu powrócił do Grupy mjr. Zawistowskiego.

Tak więc w kwietniu tego roku pod rozkazami gen. Szeptyckiego walczyły w sumie cztery szwadrony 10 Pułku Ułanów pełniąc uciążliwą służbę jazdy dywizyjnej. W związku z tym około połowy tego miesiąca dowództwo pułku wraz ze Szwadronem Technicznym, dwoma plutonami Szwadronu Km, „Oddziałem Sztabowym” oraz uformowanym wtenczas ostatecznie ze Szwadronu Ułanów Województwa Siedleckiego²⁶ 4 Szwadronem²⁷ przeszło z Pietkowa do Słonima przybliżając się w ten sposób do swych pododdziałów przebywających w tym czasie na froncie²⁸.

²⁴ Sprawa podległości 2 Szwadronu 10 Pułku Ułanów wobec dowództwa Dywizji Litewsko-Białoruskiej w marcu 1919 r. nie jest dostatecznie jasna. Podobnie problem ten przedstawia się w przypadku 3 i 4 Szwadronu liniowego tego pułku w okresie od marca do kwietnia tego roku. Pewnym jest natomiast fakt, iż wchodziły one w skład Grupy Operacyjnej gen. Szeptyckiego, której trzonem była właśnie ta dywizja piechoty.

²⁵ Tak podają H. Buszyński, *Zarys historii wojennej 10-go Pułku Ułanów Litewskich*, Warszawa 1929, s. 10 oraz A. J. Dąbrowski, *Historia 10 Pułku Ułanów Litewskich*, Londyn 1982, s. 61. Natomiast 3 Szwadron pułku wymieniany jest w składzie dywizji już w Rozkazie Operacyjnym jej dowódcy Nr 670/3 Op. z 11 kwietnia 1919 r.

²⁶ Był to kolejny z wielu formowanych w końcu 1918 i na początku 1919 r. na ziemiach polskich szwadronów wojewódzkich – szerzej patrz A. Smoliński, *Formowanie szwadronów wojewódzkich na ziemiach polskich (koniec 1918 – marzec 1919 r.)...*; tenże, *Jazda Rzeczypospolitej Polskiej w okresie od 12 X 1918 r. do 25 IV 1920 r...*

²⁷ Obecność w tej grupie 4 Szwadronu pułku budzi pewne wątpliwości, które mają związek z jego rzekomą obecnością w tym czasie w Bielsku Podlaskim. Być może, iż były to zaczątki tego szwadronu, jakie udało się stworzyć w pułku zanim nastąpiło włączenie w jego skład Szwadronu Ułanów Województwa Siedleckiego.

²⁸ *Pierwsza wojna polska 1918-1920. Zbiór wojennych komunikatów prasowych Sztabu Generalnego uzupełniony komunikatami Naczelnej Komendy WP we Lwowie i Dowództwa Głównego w Poznaniu*, oprac. S. Pomarański, Warszawa 1920, s. 72, dok. Nr 116 (210), s. 73, dok. Nr 117 (212), s. 91, dok. Nr 142 (262); H.

Ponadto 7 kwietnia zgodnie z decyzją Naczelnego Wodza Józefa Piłsudskiego gen. Szeptyckiemu został podporządkowany Dywizjon Jazdy Wileńskiej (rozwinęty następnie w 13 Pułk Ułanów Wileńskich²⁹), który składał się wtedy z dwóch szwadronów liniowych, Szwadronu Km, Szwadronu Technicznego oraz z plutonu artylerii konnej³⁰. Wkrótce w jego ramach powstał następny szwadron liniowy. Oddział ten pozostał na froncie do 25 maja 1919 r., po czym odszedł na reorganizację³¹.

Obok wspomnianych powyżej oddziałów i szwadronów funkcję jazdy dywizyjnej w Dywizji Litewsko-Białoruskiej pełniły także i inne formacje tej broni. Od dnia 15 lutego do 5 czerwca tego roku w jej składzie walczył też trzyplutonowy 1 Szwadron 5 Pułku Ułanów, który szczególnie odznaczył się przy zajmowaniu terenów Puszczy Białowieskiej oraz w szeregu innych akcji bojowych. Jego wycofanie z tej dywizji planowano już na początku kwietnia. Jednak nosacizna, jaka wybuchła wśród koni tego szwadronu spowodowała, iż na Front Galicyjsko-Wołyński odszedł on dopiero w czerwcu³².

Od kwietnia 1919 r. gen. Szeptyckiemu, jako dowódcy Dywizji Litewsko-Białoruskiej oraz jednocześnie Grupy Operacyjnej jego imienia, a następnie Frontu Litewsko-Białoruskiego, podlegał także Oddział Jazdy Tatarskiej³³. 11 kwietnia do Grupy płk. Freja odszedł z Białegostoku jego 1 Szwadron z plutonem km, a już 27

Buszyński, dz. cyt., s. 6-10; W. Karassek, *Zarys historii wojennej 23-go Pułku Ułanów Grodzieńskich*, Warszawa 1930, s. 9; A. J. Dąbrowski, dz. cyt., s. 42-55, 61.

²⁹ Szerzej o początkowych dziejach tej niezwykle ciekawej kresowej formacji kawalerii patrz choćby A. Smoliński, *Formowanie 13 Pułku Ułanów Wileńskich w okresie od listopada 1918 r. do czerwca 1919 r.*, „Zeszyt Naukowy Muzeum Wojska”, Białystok 1996, Nr 10.

³⁰ Była to formacja utworzona własnymi siłami pułku oraz ze zdobycznego sprzętu, jednak bez zgody naczelnych władz wojskowych w Warszawie. Stąd też, mimo iż pododdział ten określano jako „Pluton Artylerii Konnej przy 13 Pułku Ułanów” formalnie nie był on jednak zaliczany wtenczas do artylerii tego typu. Szerzej na temat tej ciekawej formacji patrz: A. Smoliński, *Organizacja pierwszych baterii i dywizjonów artylerii konnej odrodzonego Wojska Polskiego w okresie od listopada 1918 roku do czerwca roku 1919...*; tenże, *Organizacja artylerii konnej Wojska Polskiego oraz jej udział w walkach (30 lipca – 30 września 1919 roku)*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Oficerskiej im. Gen. Józefa Bema”, 2000, R. XXXIII, Nr 17/18.

³¹ S. Aleksandrowicz, *Zarys historii wojennej 13-go Pułku Ułanów Wileńskich*, Warszawa 1929, s. 15-19.

³² CAW, NDWP Oddz. I, 301.7.2. Sytuacja jazdy dnia 15 maja 1919 r. Dokument ten podaje, że 3 Pluton 1 Szwadronu 5 Pułku Ułanów odszedł z Dywizji Litewsko-Białoruskiej 3 czerwca 1919 r.; tamże, 301.7.3. Pismo NDWP Oddz. I. l. dz. 453/I z 2 VI 1919 r.; tamże, rozkaz NDWP Oddz. I. l. dz. 529/I z 6 czerwca 1919 r.; CAW, MSWojsk., Gen. Insp. Jazdy, 300.25.6. Pismo Inspektora Jazdy Nr 01965 z 7 kwietnia 1919 r.; tamże, 300.25.6. Rozkaz NDWP Oddz. I. Nr 7754/I z 29 kwietnia 1919 r.; tamże, pismo Insp. Jazdy Nr 012101 z 4 czerwca 1919 r.; tamże, 300.25.7. Wykaz pułków kawalerii na dzień 14 maja 1919 r.; T. Nowiński, *Zarys historii wojennej 5-go Pułku Ułanów Zastawskich*, Warszawa 1929, s. 16-17; J. Dziwirski, J. Kijowski, H. Maćkowiak, *5 Pułk Ułanów Zastawskich. Zarys dziejów*, Ostrołęka 1991, s. 34.

³³ O historii tej dość niecodziennej i niezwykle ciekawej w XX-wiecznych dziejach Wojska Polskiego formacji patrz choćby J. Jaworski, *Jazda Tatarska II Rzeczypospolitej. Dzieje, barwa i broń*, Warszawa 1988; P. Borawski, *Pułk Tatarski Ułanów imienia Mustafy Achmatowicza*, „Rocznik Muzułmański”, Warszawa, 1994, (1414 H), R. III, t. 2; A. Smoliński, *Początki dziejów Pułku Tatarskiego Ułanów imienia Achmatowicza (styczeń – lipiec 1919 r.)*, „Rocznik Tatarów Polskich”, Gdańsk 2000, t. VI; tenże, *Jazda Rzeczypospolitej Polskiej w okresie od 12 X 1918 r. do 25 IV 1920 r...*

kwietnia w Grodnie w składzie tej grupy znalazły się obydwie istniejące wtenczas szwadrony oraz dwa już zorganizowane plutony km i dowództwo oddziału.

Stacjonując w Grodnie, gdzie trwały dalsze prace organizacyjne nad jego rozwojem, Oddział Jazdy Tatarskiej objął się posterunków na linii demarkacyjnej z Niemcami. Pozostał on tam do końca czerwca 1919 r. staczając cały szereg walk i potyczek z Niemcami, a następnie z wojskami sowieckimi. Problemy z jego formowaniem powodowały, że w połowie maja do bezpośrednich działań frontowych mógł on wystawić zaledwie trzech oficerów oraz 129 podoficerów i tatarów³⁴. Stan ten spowodowany był drastycznym brakiem koni oraz poważnymi niedoborami w zakresie uzbrojenia i umundurowania oraz wyposażenia. Doskonałą ilustracją tego stanu rzeczy może być fakt, iż oddział posiadał wtedy zaledwie 46 siodeł, a na 251 żołnierzy jedynie 187 z nich miało buty. Spodni starczało tylko dla 100 ludzi. Szabel nie było natomiast wcale.

Tak uzbrojoną i wyekwipowaną formację trudno było użyć do działań w polu. Dlatego też przez cały ten okres czasu Oddział Jazdy Tatarskiej pozostawał w składzie załogi twierdzy Grodno, pełniąc służbę na mniej aktywnych odcinkach frontu zajmowanego wówczas przez Dywizję Litewsko-Białoruską³⁵.

W dywizji tej wiosną tego roku walczył także Lotny Oddział Strzelców ppor. Felsztyńskiego. 26 czerwca liczył on 11 oficerów i podchorążych, ośmiu podoficerów oraz 140 szeregowców i 50 koni „na froncie”, a ponadto dwóch oficerów, ośmiu podoficerów i 550 rekrutów w „kadrze” oddziału w Prużanach. W związku z jego wysokim stanem liczebnym oraz koniecznością uzupełnienia szeregów 13 Pułku Ułanów Generalny Inspektorat Jazdy planował wcielić go do tego pułku. Plany te wskutek sprzeciwu NDWP nie zostały jednak wtenczas zrealizowane i Lotny Oddział Strzelców pozostał w szeregach Dywizji Litewsko-Białoruskiej³⁶.

W końcu maja 1919 r. w tej wielkiej jednostce piechoty nadal znajdowały się cztery oddziały jazdy. Ich stan liczebny przedstawia tabela.

---

³⁴ Nieprecyzyjność sformułowań zawartych w dokumencie archiwalnym, z którego korzystał autor powoduje, że przytoczone tutaj liczby mogą budzić pewne wątpliwości. Według tego źródła poszczególne pododdziały Oddziału Jazdy Tatarskiej liczyły: 1 Szwadron – jednego oficera oraz 56 podoficerów i tatarów, 2 Szwadron (odpowiednio) – dwóch i 60 żołnierzy. Natomiast plutony Szwadronu Km mogły wystawić wtenczas zaledwie 13 ludzi. Warto też tutaj dodać, iż oficjalna nazwa stopnia szeregowca w tej formacji, odmiennie niż w pozostałych oddziałach kawalerii ówczesnego Wojska Polskiego, brzmiała: „tatar”.

³⁵ CAW, NDWP Oddz. I, 301.7.2. Sytuacja jazdy z dnia 15 maja 1919 r.; CAW, MSWojsk., Gen. Insp. Jazdy, 300.25.6. Pismo Inspektora Jazdy No 011246/I z 18 kwietnia 1919 r.; tamże, 300.25.7. Wykaz pułków kawalerii na dzień 14 maja 1919 r.; tamże, 300.25.31. Wykaz stanu Oddziału Jazdy Tatarskiej na dzień 12 maja 1919 r.; Jedigar Veli Bek, *Zarys historii wojennej Tatarskiego Pułku Ułanów imienia Mustafy Achmatowicza*, Warszawa 1933, s. 10-11.

³⁶ CAW, MSWojsk., Gen. Insp. Jazdy, 300.25.5. Pismo Inspektora Jazdy l. 01256 z 26 czerwca 1919 r.; tamże, 300.25.6. Pismo NDWP Oddz. I. Nr 630/I z 23 czerwca 1919 r.

Tabela nr 1. Stan liczebny oddziałów jazdy Dywizji Litewsko-Białoruskiej dnia 27 maja 1919 r.

Nazwa oddziału	Oficerów	Podoficerów i szeregowców	Koni
4 Szwadron 3 Pułku Ułanów rtm. Radziwiłła	6	266	236
10 Pułk Ułanów	46	924	616
Oddział Jazdy Tatarskiej	14	387	107
Lotny Oddział Strzelców	12	347	49
Suma:	78 (77)	1924 (1696)	1008 (962)

Uwaga: Suma w nawiasie to suma podana w meldunku. Wyliczenia wynikające z danych zawartych w tabeli podano bez nawiasu.

Źródło: CAW, NDWP Oddz. I, 301.7.23. Meldunek d-twa Frontu Litewsko-Białoruskiego Nr 39/I z 27 maja 1919 r.

Tak więc Dywizja Litewsko-Białoruska dysponowała bardzo liczną kawalerią, która w jej ramach pełniła funkcję jazdy dywizyjnej, stając się tym samym kolejnym skupiskiem dużej ilości oddziałów tej broni. Fakt ten w połączeniu z czasem występowania tego zjawiska pomiędzy lutym a końcem czerwca 1919 r. spowodował, iż została podjęta próba zorganizowania kolejnej brygady jazdy³⁷.

Jak to wspomniano powyżej już w lutym tego roku Inspektorat Jazdy zauważył potrzebę posiadania na kierunku brzesko-litewskim wielkiej jednostki tej broni. Wydaje się, że niejako wstępną realizacją tej idei było istnienie Grupy Zaniemeńskiej, a w jej ramach licznych oddziałów jazdy. Spełniała ona jednak przeważnie zadania przewidziane dla jazdy dywizyjnej, a ponadto oficjalnie nie miała charakteru samodzielnej brygady, choć oddziały jazdy stanowiły jej trzon. Ponadto nie dysponowała ona żadnymi służbami ani urządzeniami tyłowymi umożliwiającymi jej samodzielne funkcjonowanie. Wraz z innymi formacjami tej broni, jakie podlegały Dywizji Litewsko-Białoruskiej w połowie marca, pod rozkazami gen. Szeptyckiego znajdowało się w sumie osiem szwadronów oraz jeden półszwadron liniowy³⁸, jeden półszwadron km oraz jeden pluton km³⁹, a także dwa plutony techniczne. Pochodziły one z 3, 4, 5, 7 i 10 Pułku Ułanów. Ponadto gen. Szeptycki dys-

³⁷ Pisząc o kolejnej brygadzie jazdy autor ma na myśli działania związane z próbą formowania I Brygady Kawalerii, jakie miały miejsce już w listopadzie 1918 r., a następnie na przełomie lat 1918/1919 w ramach Grupy Bug. Ta wielka jednostka jazdy stała się ostatecznie bezpośrednim antenatem 1 Brygady Jazdy ppłk. Beliny-Prażmowskiego – patrz A. Smoliński, *Jazda Rzeczypospolitej Polskiej w okresie od 12 X 1918 r. do 25 IV 1920 r...*; tenże, *Odtwarzanie formacji jazdy i artylerii konnej pochodzenia legionowego przez Dowództwo Wojsk Polskich w Lublinie. Październik 1918 r. – początek 1919 r...*

³⁸ Do liczby tej można by doliczyć także 1 i 2 Szwadrony liniowe 10 Pułku Ułanów, podobnie jak i pozostałe pododdziały tego pułku. Pamiętać jednak należy, iż Półszwadron Ułanów Grodzieńskich oficjalnie nie był zaliczany do jazdy samodzielnej.

³⁹ Doliczyć by tu można także dwa plutony km będące przy 1 i 2 Szwadronach liniowych 10 Pułku Ułanów.

ponował wtenczas jednym plutonem artylerii konnej⁴⁰. W stosunku do ówczesnych możliwości Wojska Polskiego były to dość znaczne siły jazdy.

W związku z takim stanem rzeczy oraz istniejącymi potrzebami taktycznymi 18 marca 1919 r. NDWP wydało rozkaz nakazujący sformowanie 2 Brygady Jazdy⁴¹. Jej dowódcą został mianowany gen. ppor. Józef Lasocki. Miała być to organiczna formacja Dywizji Litewsko-Białoruskiej tworzona w strefie działań swej macierzystej wielkiej jednostki piechoty, czyli na Grodzieńszczyźnie. Pierwotnie O. de B. tej brygady obejmowało 4, 7 i 10 Pułki Ułanów, a więc te oddziały, które rzeczywiście znajdowały się w gestii gen. Stanisława Szeptyckiego.

Praktyczna realizacja tego rozkazu okazała się jednak niemożliwa do urzeczywistnienia, co miało zapewne związek z faktem istnienia w Grupie Operacyjnej gen. Szeptyckiego Grupy Zaniemeńskiej, która obejmowała większość gotowych już pododdziałów tych pułków, jakie miały ją utworzyć. Ponadto część ich szwadronów była porozrzucana po różnych odcinkach późniejszego Frontu Litewsko-Białoruskiego, a bieżące potrzeby operacyjne uniemożliwiały ich jednoczesne wycofanie z walk i przegrupowanie. Ważnym był także fakt, że niektóre z nich nie były jeszcze gotowe do wyjścia w pole.

W wyniku tego nie doszło do rozwiązania Grupy Zaniemeńskiej ani też do formalnego jej przekształcenia w brygadę jazdy. Sprawę komplikował ponadto fakt zmian, jakie zaszły w organizacji tej broni w związku z przygotowaniem do „wyprawy wileńskiej”. Wydaje się, iż w wyniku tych działań zrezygnowano chwilowo z rzeczywistego formowania 2 Brygady Jazdy, powierzając 10 kwietnia 1919 r. gen. Lasockiemu dowództwo Grupy Zaniemeńskiej.

Ponadto skład tej brygady nie bardzo odpowiadał planom MSWojsk., gdyż 7 Pułk Ułanów zamierzano włączyć do innej wielkiej jednostki tej broni, w której zgodnie z wolą kadry tego oraz innych oddziałów zamierzano skupić pułki jazdy oparte na tradycji legionowej – beliniackiej⁴². Ponadto pułk ten nie pasował do politycznej idei istnienia Dywizji Litewsko-Białoruskiej, która miała mieć charakter kresowy oparty głównie na elemencie ludzkim pochodzącym ze wschodnich obszarów dawnej Rzeczypospolitej Obojga Narodów, a szczególnie z tej jej części, która tworzyła kiedyś Wielkie Księstwo Litewskie. Kadre tej formacji mieli natomiast stanowić żołnierze byłych Korpusów Polskich w Rosji.

Nie oznacza to jednak, że zrezygnowano z istnienia tej brygady. Jej agendy, o ile poza dowództwem rzeczywiście takowe powstały, egzystowały w kwietniu oraz w maju tego roku, a także i potem, kiedy to doszło do zebrania się jej pułków pod jednym dowództwem. 24 maja 1919 r. MSWojsk., zgodnie z propozycją Inspektoratu Jazdy z 15 maja tego roku, zarządziło wcielenie 13 Pułku Ułanów do 2 Brygady Jazdy. Wykonania tego rozkazu miało dopilnować NDWP, które zgodnie

⁴⁰ Był to 1 Pluton 1 Konnej Baterii 1 Dywizjonu Artylerii Konnej.

⁴¹ Data powstania tej wielkiej jednostki oraz jej numer kolejny jest dowodem na wcześniejsze istnienie 1 Brygady Jazdy, której początkowe dzieje należy wiązać z dniem 6 listopada 1918 r.

⁴² Czyli opartej o etos i tradycję 1 Pułku Ułanów Legionów – patrz choćby P. Hubiak, K. Stepan, *Belina i jego ułani*, Kraków 2003.

z tą decyzją 5 czerwca wydzieliło z jej składu 7 Pułk Ułanów. Jego miejsce zajął 13 Pułk Ułanów. Ponadto do 2 Brygady Jazdy tym samym rozkazem wcielono, będący wtedy jeszcze w stadium formowania, 2 Dywizjon Artylerii Konnej⁴³. Jednakże aż do sierpnia tego roku poszczególne oddziały tej wielkiej jednostki walczyły samodzielnie, wskutek czego nie istniał pomiędzy nimi związek w postaci jednolitego dowództwa. Wymogi ówczesnego pola walki oraz wielkie zapotrzebowanie oddziałów i dywizji piechoty na jazdę dywizyjną zdolną do współpracy z nimi i służby na ich korzyść okazały się na razie silniejsze, niż plany naczelnych władz wojskowych. Sytuację tę zdawał się potwierdzać także przebieg walk, jakie toczyło w tym czasie Wojsko Polskie na froncie przeciw sowieckim. Działania te dostarczyły jednak także doświadczeń potwierdzających potrzebę istnienia dużych jednostek jazdy samodzielnej⁴⁴.

Na późniejszym Froncie Litewsko-Białoruskim, na Polesiu⁴⁵, w Grupie Poleskiej, od stycznia do początków sierpnia 1919 r. walczył też 4 Szwadron 2 Pułku Ułanów, a od lutego tego roku 3 i 5 Szwadrony liniowe 5 Pułku Ułanów. Ten ostatni z nich dnia 19 marca został wcielony do 1 Pułku Szwolężerów Józefa Piłsudskiego⁴⁶. Ponadto w lutym na obszarze tym znalazł się także Dywizjon Jazdy Wileńskiej, który pozostał tam do początków kwietnia tego roku.

Narastająca ilość walk, jakie toczyła z napierającymi wojskami sowieckimi Grupa gen. ppor. Antoniego Listowskiego spowodowała, że już w marcu 1919 r. walczące tam oddziały piechoty zostały wsparte przez kolejne szwadrony jazdy. 8 marca na Polesie odjechał z Warszawy 5 Szwadron 3 Pułku Ułanów dowodzony przez rtm. Mariana Słonińskiego. Został on tam podporządkowany dowódcy Dywizjonu Jazdy Wileńskiej, z którym w połowie tego miesiąca wziął udział w zagonie

⁴³ Patrz S. Chytrzyński, *Zarys historii wojennej 2-go Dywizjonu Artylerii Konnej*, Warszawa 1929; L. Dunin-Wolski, *Zarys historii polskiej artylerii konnej*, Londyn 1948; A. Smoliński, *Organizacja pierwszych baterii i dywizjonów artylerii konnej odrodzonego Wojska Polskiego w okresie od listopada 1918 roku do czerwca roku 1919...*; tenże, *Organizacja artylerii konnej Wojska Polskiego oraz jej udział w walkach (30 lipca – 30 września 1919 roku)*...

⁴⁴ CAW, NDWP Oddz. I, 301.7.1. Pismo Dep. I. MSWojsk. No 2059/Org. z 7 maja 1919 r.; tamże, ewidencja kawalerii – maj 1919 r.; tamże, 301.7.2. Pismo Dep. I. MSWojsk. Nr 517/21 z 24 maja 1919 r.; CAW, MSWojsk., Gen. Insp. Jazdy, 300.25.6. Pismo Insp. Jazdy No 011246/I z 18 kwietnia 1919 r.; tamże, pismo Inspektora Jazdy Oddz. I. No 011727 z 15 maja 1919 r.; tamże, 300.25.7. Pismo Inspektora Jazdy No 011977/I z 21 lutego 1919 r.; R. Morcinek, *Dowództwa brygad kawalerii, [w] Spis władz wojskowych 1918-1921*, Archiwum Wojskowe, Warszawa 1936 (maszynopis w zbiorach CAW); A. Przybylski, dz. cyt., s. 24-25; J. Wielhorski, *Przemiany O. de B. na szczeblu w.j. jazdy – XI 1918 – X 1920*, „Przegląd Kawalerii i Broni Pancernej”, Londyn 1975, t. X, Nr 80, tabela; A. J. Dąbrowski, dz. cyt., s. 70; M. Wrzosek, *Wojsko Polskie i operacje wojenne lat 1918-1921*, Białystok 1988, s. 222; tenże, *Wojny o granice Polski Odrodzonej...*, s. 125; A. Smoliński, *Organizacja wielkich jednostek kawalerii i oddziałów artylerii konnej w okresie od marca 1919 roku do sierpnia 1939 roku*, „Studia i Materiały do Historii Wojskowości”, 1994, t. XXXVI, s. 181-182. Autorowi trudno jest określić w jakiej formie organizacyjnej istniała 2 Brygada Jazdy pomiędzy marcem a sierpniem 1919 r. Najprawdopodobniej funkcjonowało jej dowództwo.

⁴⁵ Grupa Poleska, z której ostatecznie powstała 9 Dywizja Piechoty została włączona w skład wojsk Frontu Litewsko-Białoruskiego dopiero w pierwszych dniach sierpnia 1919 r. – patrz S. Rostworowski, dz. cyt., s. 94-95.

⁴⁶ Już wówczas bowiem późniejszy Pierwszy Marszałek Polski Józef Piłsudski wyraził zgodę na objęcie szefostwa tego pułku o legionowej proveniencji. Stąd też tak wtenczas brzmiała jego oficjalna nazwa.

na Baranowicze. Mniej więcej w tym samym czasie do Grupy gen. Listowskiego przybył też 2 Szwadron tego pułku. 7 kwietnia z Warszawy odjechało także dowództwo i sztab 3 Pułku Ułanów oraz dwa plutony Szwadronu Km i tabor w sile ośmiu oficerów, 26 podoficerów, 148 ułanów, 127 koni i czterech km-ów, które 9 kwietnia 1919 r. znalazło się w Pińsku, a następnie także 1 i 3 Szwadrony liniowe. Pułkownik Stefan Strzemiński objął wtedy dowództwo Grupy Pińskiej, a pułkiem dowodził mjr Cyprian Bystram. Tak więc w końcu kwietnia tego roku na Polesiu obok dowództwa 3 Pułku Ułanów, znajdowały się także jego 1 Szwadron, dwa plutony 2 Szwadronu oraz 3 i 4 Szwadrony liniowe. Ten ostatni z nich powstał z dotychczasowego szwadronu rtm. Słonińskiego⁴⁷. Ponadto oddział ten posiadał Szwadron Km, który w końcu maja tego roku znajdował się jednak jeszcze w fazie organizacji.

W składzie Grupy gen. Listowskiego znajdowało się więc sporo oddziałów i szwadronów jazdy, które nie tworzyły jednak większych formacji zdolnych do wykonywania zadań charakterystycznych dla jazdy samodzielnej. Działały one głównie na korzyść piechoty, a więc pełniły typową służbę jazdy dywizyjnej. Powodem takiego stanu rzeczy był fakt, że do początków kwietnia 1919 r. jazda występująca na tym odcinku frontu była zbiorem pojedynczych szwadronów pochodzących z różnych pułków tej broni. Wyjątkiem był tutaj Dywizjon Jazdy Wileńskiej, który posiadając cztery szwadrony, w tym dwa gotowe do działań bojowych szwadrony liniowe, w dniach od 13 do 19 marca wraz z 5 Szwadronem rtm. Słonińskiego z 3 Pułku Ułanów dokonał śmiałego i bardzo owocnego zagonu na Baranowicze. Była to jedyna akcja nosząca wyraźne cechy działań typowych dla jazdy samodzielnej, choć i ona wykonywana była na korzyść piechoty Grupy gen. Listowskiego.

W jej O. de B. znajdowały się wtenczas także 4 Szwadron 2 Pułku Ułanów, 3 Szwadron 5 Pułku Ułanów, 4 Szwadron rtm. Jana Głogowskiego z 1 Pułku Szwoleżerów (były 5 Szwadron 5 Pułku Ułanów por. Jerzego Sokołowskiego) oraz 2 Szwadron 3 Pułku Ułanów.

---

⁴⁷ Szwadronu tego nie należy mylić z innym pododdziałem tego pułku, który powstał z przemianowanego Szwadronu Ułanów Województwa Warszawskiego rtm. Tadeusza Kossaka, a następnie rtm. Stanisława Radziwiła. Nie był to także pierwotny 4 Szwadron 3 Pułku Ułanów, który stał się ostatecznie jego Szwadronem Zapasowym. Autor nie potrafi dokładnie określić momentu kolejnej zmiany numeru szwadronu rtm. Słonińskiego (pierwsza zmiana z „6” na „5” nastąpiła 18 grudnia 1918 r.). W meldunku d-twa pułku z 12 marca 1919 r. jest on już nazywany 4 Szwadronem liniowym; być może więc, że do Grupy gen. Listowskiego trafił on pod takim właśnie numerem. Mielibyśmy wtedy do czynienia z dwoma szwadronami tego oddziału oznaczonymi tą samą numeracją – szwadrony rtm. Kossaka i rtm. Słonińskiego. Być może, że w Grupie gen. Listowskiego był też jeszcze inny szwadron o numerze kolejnym „4” (późniejszy jego Szwadron Zapasowy?) w ramach 3 Pułku Ułanów. Na taką sytuację wskazywałoby pismo Inspektoratu Jazdy z 17 marca 1919 r. oraz poprzednio cytowane dokumenty. Sprawę komplikuje jednak fakt, że w meldunku d-twa pułku z 28 kwietnia tego roku szwadron rtm. Słonińskiego nadal jest określany jako „5”, przy czym 4 Szwadron miał podlegać w tym czasie Grupie Zaniemeńskiej. Istniał już wtenczas ponadto Szwadron Zapasowy 3 Pułku Ułanów – patrz Dz. Rozkazów Wojskowych Nr 46 z 29 kwietnia 1919 r. poz. 1522. Nie mógł być to więc jego pierwotny 4 Szwadron liniowy.

Część z tych szwadronów opuściła grupę już w marcu i kwietniu 1919 r. Jako pierwszy odszedł 3 Szwadron 5 Pułku Ułanów⁴⁸, a następnie w kwietniu Dywizjon Jazdy Wileńskiej. Jednocześnie jednak rozpoczęła się koncentracja całego 3 Pułku Ułanów, przy czym 5 czerwca z Frontu Galicyjskiego na Polesie odjechał 2 Szwadron 2 Pułku Ułanów⁴⁹.

Wycofywanie wiosną 1919 r. poszczególnych szwadronów jazdy z obszaru operacyjnego leżącego na północ od Polesia miało dwie przyczyny. Pierwszą z nich były działania naczelnych władz wojskowych mające na celu scalanie pułków tej broni, których szwadrony walczyły do tej pory porozrzucane po różnych odcinkach frontu wschodniego. Bez pomyślnego zakończenia tej akcji nie można było bowiem przystąpić do zakończenia procesu tworzenia pułków jazdy samodzielnej oraz formowania jej brygad.

Ponadto po zakończonej sukcesem „wyprawie wileńskiej” strona polska przygotowywała też rozstrzygnięcie w konflikcie z Zachodnio-Ukraińską Republiką Ludową wspieraną przez siły Ukraińskiej Republiki Ludowej, jaki toczył się wtenczas w Galicji Wschodniej⁵⁰. Stąd też następowała koncentracja licznych formacji jazdy i artylerii konnej Wojska Polskiego na teatrze wojennym znajdującym się na południe od Polesia. Nie wolno też zapominać, iż już niebawem również na tym odcinku frontu miało dojść do starcia z Armią Czerwoną⁵¹.

Toczące się od listopada 1918 r. walki o granice i niepodległość odrodzonej Rzeczypospolitej do kwietnia roku następnego zaangażowały ogromną większość gotowych już oddziałów i szwadronów jazdy. Znaczna część z nich wzięła udział w działaniach zbrojnych w ramach wojsk, z których powstał następnie Front Litewsko-Białoruski. Narastające natężenie walk spowodowało, iż wymagał on stałego zasilania licznymi oddziałami tej broni. Koniecznością stało się też posiadanie

⁴⁸ Stało się to zapewne przed 17 marca 1919 r., choć jednocześnie trudno jest odpowiedzieć na pytanie, co działo się z tym szwadronem pomiędzy tą datą a 5 kwietnia tego roku.

⁴⁹ CAW, MSWojsk., Gen. Insp. Jazdy, 300.25.6. Pismo Inspektora Jazdy No 01589 z 17 marca 1919 r.; tamże, Pismo Insp. Jazdy No 011246/I z 18 kwietnia 1919 r.; tamże, 300.25.7. Pismo Inspektora Jazdy Oddz. I, Nr 01314 z 1 marca 1919 r.; tamże, 300.25.18. Meldunek d-twa 3 Pułku Ułanów l. dz. 387 z 12 marca 1919 r.; tamże, Meldunek dcy 3 Pułku Ułanów z 28 kwietnia 1919 r.; tamże, Raport d-twa 3 Pułku Ułanów l. dz. 25 z 25 maja 1919 r.; tamże, 300.25.30. Meldunek dcy 3 Pułku Ułanów l. dz. z 10 kwietnia 1919 r.; W. S. Herkner, *Zarys historii wojennej 2-go Pułku Ułanów Grochowskich im. gen. Józefa Dwernickiego*, Warszawa 1929, s. 18-19, 21-22; B. Dobrzyński, *Zarys historii wojennej 3-go Pułku Ułanów*, Warszawa 1929, s. 13, 16-17; T. Nowiński, dz. cyt., s. 16-17. Autor ten nie wspomina wcale o służbie 3 Szwadronu 5 Pułku Ułanów na Polesiu pod rozkazami gen. Listowskiego; J. Dziewirski, J. Kijowski, H. Maćkowiak, dz. cyt., s. 34-35.

⁵⁰ O celach i działaniach strony polskiej patrz W. Hupert, *Zajęcie Małopolski Wschodniej i Wołynia w roku 1919*, Lwów-Warszawa 1928; M. Wrzosek, *Wojny o granice Polski Odrodzonej 1918-1921...*; B. Skaradziński, *Polskie lata 1919-1920*. Tom. 1. *Polski rok 1919*, Warszawa 1993; G. Łukomski, Cz. Partacz, B. Polak, *Wojna polsko-ukraińska 1918-1919. Działania bojowe, aspekty polityczne, kalendarium*, Koszalin-Warszawa 1994; M. Kozłowski, *Zapomniana wojna. Walki o Lwów i Galicję Wschodnią 1918-1919*, Bydgoszcz 1999; M. Klimecki, *Polsko-ukraińska wojna o Lwów i Galicję Wschodnią*, Warszawa 2000.

⁵¹ Patrz: A. Smoliński, *Ordre de Bataille jazdy i artylerii konnej Wojska Polskiego podczas polskiej ofensywy w Małopolsce Wschodniej i na Wołyniu (maj - czerwiec 1919 r.)*, „Czas Nowożytny. Periodyk Poświęcony Dziejom Polskim i Powszechnym od XV do XX wieku”, Toruń 1997, t. III; tenże, *Jazda Rzeczypospolitej Polskiej w okresie od 12 X 1918 r. do 25 IV 1920 r...*

przez jego dowództwo wielkich jednostek tej broni⁵². Tymczasem wiosną 1919 r. powoli, głównie z powodu braku koni oraz uzbrojenia, wyczerpywały się polskie możliwości mobilizacyjne w tej dziedzinie. Jednocześnie niezbędne okazały się także zmiany w sposobie formowania i uzupełniania tej broni, podobnie jak i całego ówczesnego Wojska Polskiego.

Niezmiernie pilną sprawą stała się też pomoc materiałowa z zewnątrz, przede wszystkim zaś z Francji. Dopiero te działania mogły spowodować, iż polska jazda samodzielna, dzięki rozbudowie ilościowej i strukturalnej, mogła uzyskać możliwości przejścia z etapu działań w charakterze jazdy dywizyjnej do fazy, w której poczęłaby spełniać zadania charakterystyczne dla broni szybkiej, jaką z założenia była. Jednakże na taki jej stan organizacyjny, pozwalający na podjęcie przez jej wielkie jednostki działań także na szczeblu operacyjnym, pomimo opisanych powyżej prób, trzeba było jeszcze poczekać. Na przestrzeni 1919 r. dla zniszczonej i ubogiej Rzeczypospolitej obciążonej dodatkowo licznymi frontami oraz ogniskami walk było to zadanie niewykonalne, choć w połowie tego roku podjęto pierwszą kompleksową próbę sformowania w składzie Wojska Polskiego pięciu brygad jazdy. Dwie z nich, wykorzystując liczne pułki i szwadrony jazdy walczące pod rozkazami gen. Szeptyckiego, planowano utworzyć na Froncie Litewsko-Białoruskim.

РЕЗЮМЕ

Кавалерия и конная артиллерия Белорусско-литовской Дивизии и Группы Полесской, а также Белорусско-литовского фронта (февраль – начало 1919 г.)

Польско-большевистская война была не одним из пораничных конфликтов возрождённой Речисполитой, а борьбой в защиту независимости и политической интеграции польского государства. С обеих сторон конфликта значительную роль сыграли войсковые части кавалерии и конной артиллерии. Одним из фронтов, на котором образовалось достаточно большое скопление кавалерии была территория Белорусско-литовского фронта, под начальством генерала Станислава Шептицкого. Статья описывает процесс формирования стратегической кавалерии и ход битвы с их участием, не оставляя без внимания полка польско-литовских татар, части Войска польского, входившего в состав Белорусско-литовской дивизии.

SUMMARY

The Cavalry and Horse Artillery in the Lithuanian – Byelorussian Division, in the Polesie Group and then in the Lithuanian – Byelorussian Front (February – the beginning of July 1919)

The Polish – Soviet War was not only one of the numerous conflicts on the borders of the resurrected Republic but the struggle for independence and political integrality of Polish State. On both sides of the conflict cavalry formations with artillery supporting cavalry squads played eminent role. A huge concentration of cavalry emerged on the Lithuanian – Byelorussian Front

⁵² Jednej na wileńskim kierunku operacyjnym, który był przewidziany dla 1 Brygady Jazdy oraz jednej na kierunku brzesko-litewskim, na którym miała działać 2 Brygada Jazdy.

which was commanded by general – lieutenant Stanisław Szeptycki. The article describes the stages of forming cavalry squads and their combat actions; it does not omit such an unusual formation of the Polish Army as the Tartar Cavalry Squad which was one of the units of the Lithuanian – Byelorussian Division.

